

การเสริมสร้างสุขภาพด้วยหลักปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยง ในจังหวัดขอนแก่น*

Principles of Parisutthisila for Strengthening Health for High Risk Women in Khon Kaen Province

อาทิศย์ ผ่านพูน, แสงอาทิศย์ ไทยมิตร, พระครูปลัดสุรวุฒิ จันทรมโม และสุรศักดิ์ อุดเมืองเพี้ย
Artit Phanphoon, Seangatit Thaimit, Phrakrupalad Surawut Chandhadhammo
and Surasak Audmuangpiea
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
Mahamakut Buddhist University, Isan Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: Chang_isc@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศีลในเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ หญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 67 คน ในการวิจัยเชิงปริมาณได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของทาโร่ ยามาเน่ ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 57 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่า t (t-test)

ผลการวิจัยพบว่า การทดสอบภาพรวมของรูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศีลในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น ก่อนและหลังการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

คำสำคัญ: การเสริมสร้างสุขภาพ; ปาริสุทธิศีล; รูปแบบ; หญิงกลุ่มเสี่ยง

*ได้รับบทความ: 14 สิงหาคม 2563; แก้ไขบทความ: 18 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 31 มีนาคม 2564

Received: August 14, 2020; Revised: March 18, 2021; Accepted: March 31, 2021

Abstract

This research aimed to study the model of using Parisutthisila to strengthen the high-risk women's health in Khon Kaen province. This research was the mixed methods research integrating quantitative and qualitative research. The population of this research was 67 high-risk women in Khon Kaen province. For quantitative research, the researchers applied the Taro Yamane formula in determining the sample size. The sample size was 57 women. The statistics used to analyze the data were percentage, mean, standard deviation and one sample T-test.

The results of the study were found as follows: The overall testing of the Parisutthisila method of health enhancement benefits of high risk women in Khon Kaen province before and after the experiment had statistically significant differences level .05.

Keywords: Strengthening health; Parisutthisila; Pattern; High Risk Women

1. บทนำ

การเสริมสร้างสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญต่อประชาชนภายในประเทศเพราะหากประชาชนมีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงแล้ว ย่อมมีกำลังในการทำคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ จากคำกล่าวข้างต้นนี้ได้สอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ได้ตรัสไว้ในคราวพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตมหาวิทยาลัยมหิดล ณ อาคารใหม่สวนอัมพร เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2522 ตามที่ปรากฏในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2550) ตอนหนึ่งว่า “ร่างกายที่แข็งแรงจะอำนวยผลให้สุขภาพจิตใจสมบูรณ์ และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์ สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสังคมของ

บ้านเมืองได้เต็มที่” ซึ่งความในพระบรมราโชวาทนี้ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561-2580) ข้อที่ 4 ประเด็นที่ 4.4 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ซึ่งครอบคลุมทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 75) ในยุทธศาสตร์ข้อที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยมีแนวทางในการพัฒนาในด้านความสามารถในการเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพของรัฐ การขยายโอกาสการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพให้แก่เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา การจัดบริการด้านสุขภาพให้กับประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้มี

ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (2555-2559) ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2554, หน้า 14) ในยุทธศาสตร์ที่ 1 กลยุทธ์การวิจัยที่ 3 แผนงานวิจัยที่ 3.1 การวิจัยเกี่ยวกับการป้องกันและส่งเสริมการดูแลรักษาและฟื้นฟูสุขภาพ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2556-2565 (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2562) ในกลยุทธ์ที่ 2 การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. 2561-2564 (จังหวัดขอนแก่น, 2562) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ ตามพันธกิจที่ 1 คือ การเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ด้วยความผาสุก ซึ่งยุทธศาสตร์การวิจัยนี้มุ่งส่งเสริมให้บุคลากรมหาวิทยาลัยทำวิจัยโดยใช้หลักธรรมมาช่วยในการแก้ปัญหาให้กับประชาชนในจังหวัดขอนแก่นตามที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสานตั้งอยู่

จากข้อมูลด้านกายภาพจังหวัดขอนแก่น (วิกิพีเดีย, 2562) กล่าวไว้ว่า ขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ 6 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีประชากรมากเป็นอันดับ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการสำรวจในปี 2560 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,805,910 คน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลนครมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและหนาแน่นความหนาแน่นของ

ประชากรนี้ ส่งผลให้เกิดปัญหาหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับคนขายขอบในหลายๆ ประเภท เช่น ชุมชนทางรถไฟ ชุมชนชลประทาน คนเร่ร่อน หญิงกลุ่มเสียง เป็นต้น กลุ่มคนขายขอบเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจเท่าใดนัก กระนั้นพวกเขาก็มีวิถีชีวิตเป็นของตัวเอง มีบางกลุ่มโดยเฉพาะหญิงกลุ่มเสียงนี้ดำเนินชีวิตเพียงเพื่อให้ได้เงินพอใช้ไปวันๆ เท่านั้น แม้บางครั้งต้องแลกกับการทำผิดกฎหมายก็ตาม หญิงกลุ่มเสียงส่วนมากเป็นหญิงที่มาจากต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด ส่วนมากมาทำงานในสถานประกอบการ อาทิเช่น ร้านอาหาร ร้านคาราโอเกะ ผับ เป็นต้น โดยมีหน้าที่เป็นพนักงานเสิร์ฟ เป็น PR เป็นพนักงานดูแลแขก โดยข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (ไทยรัฐออนไลน์, 2562) ระบุว่าหญิงกลุ่มเสียงนี้มีแนวโน้มที่จะกระทำหรือเสี่ยงต่อการค้าประเวณีหรือพัวพันกับยาเสพติด และกลายเป็นปัญหาสังคมในที่สุด

จากสภาพปัญหาและผลกระทบดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้ประชุมและมีมติที่จะทำวิจัยเรื่องนี้ โดยนำหลักธรรมคือ ปาริสุทธิตีลมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาจากนั้นจะได้นำผลการวิจัยไปช่วยในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสียงเพื่อให้อายุยืนยาวและการเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิตีลในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสียงในจังหวัดขอนแก่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ตามแบบของ นาคพล เก็นชัย (2559, หน้า 287-314) ระหว่าง การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 วิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ หญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 67 คน อายุต่ำกว่า 20 ปี อายุระหว่าง 21-30 ปี และอายุ 31 ปีขึ้นไป ใช้การสุ่มตัวอย่างมีระบบ (Systematic Random Sampling) คือ 3 คน เว้น 1 คน ทำแบบนี้จนกว่าจะครบจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ โดยคัดเลือกจากหญิงกลุ่มเสี่ยงที่ทำงานในสถานประกอบการในอำเภอเมืองขอนแก่น 6 แห่ง ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 57 คน ตามสูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม มีค่าเชื่อมั่น (r) = .95 ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 57 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 และขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อเสนอแนะกับหญิงกลุ่มเสี่ยง จำนวน 5 คน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวบรวมข้อมูลที่ได้ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับตัวแปรเดียว (Univariate analysis) เพื่ออธิบายคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลในการทดลองใช้สถิติ T-test (dependent Samples or Paired t-test) ในการวิเคราะห์ข้อมูล

4. สรุปผลการวิจัย

1. รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพด้วยหลักปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น พบว่า

รูปแบบที่ 1 ด้านปัจจัยสันนิสิตศีลภาพรวมอยู่ในระดับมาก (\bar{x} = 3.74, S.D. = 0.84) โดยมีการใช้หลักปัจจัยสันนิสิตศีลในการส่งเสริมสุขภาพทางปัญญาสูงสุด (\bar{x} = 3.91, S.D. = 1.02) เพราะว่า หญิงกลุ่มเสี่ยงส่วนมากแม้จะชอบแต่งตัว ชอบความสวยงาม และความโก้หรู แต่ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดและคุ้มค่าโดยเน้นที่ประโยชน์และความจำเป็นต่อชีวิต

รูปแบบที่ 2 ด้านปาติโมกขสังวรศีลภาพรวมอยู่ในระดับมาก (\bar{x} = 3.70, S.D. = 1.03) โดยมีการใช้หลักปาติโมกขสังวรศีลในการส่งเสริมสุขภาพทางปัญญาสูงสุด (\bar{x} = 3.77, S.D. = 1.12) เพราะว่า สถานประกอบการมีกฎ และระเบียบที่ต้องปฏิบัติตาม หญิงกลุ่มเสี่ยงต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ต้องมีเหตุผลในการปฏิบัติตามหน้าที่

รูปแบบที่ 3 ด้านอินทริยสังวรศีลภาพรวมอยู่ในระดับมาก (\bar{x} = 3.62, S.D. = 0.82) โดยมีการใช้หลักอินทริยสังวรศีลในการส่งเสริมสุขภาพทางจิตสูงสุด (\bar{x} = 3.68, S.D. = 1.05) เพราะว่า

การทำงานในสถานประกอบการ หญิงกลุ่มเสี่ยงต้องพบเจอกับแขกทุกวันดังนั้นหญิงกลุ่มเสี่ยงต้องเป็นผู้สามารถควบคุมอารมณ์และปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข

รูปแบบที่ 4 ด้านอาชีพปารีสูทธิศิลป์ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.54, S.D. = 0.88$) โดยมีการใช้หลักอาชีพปารีสูทธิศิลป์ในการส่งเสริมสุขภาพทางสังคมสูงที่สุด ($\bar{x} = 3.70, S.D. = 1.00$) เพราะว่า หญิงกลุ่มเสี่ยงที่ทำงานในสถานประกอบการโดยเฉพาะพนักงานดูแลแขก บางครั้งสามารถที่จะทำผิดกฎ ระเบียบของสถานประกอบการได้ แต่ก็ไม่ทำ ด้วยความสุจริตนี้ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

กลุ่มตัวอย่างการใช้รูปแบบตามหลักปารีสูทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น ด้านหลักการและเหตุผล ร้อยละ 100.00 ด้านวัตถุประสงค์ ร้อยละ 98.25 ด้านคุณสมบัติของผู้ใช้รูปแบบ ร้อยละ 96.50 หลักปาดิโมกขสังวรศีล ร้อยละ 96.50 หลักอินทริยสังวรศีล ร้อยละ 96.50 หลักอาชีพปารีสูทธิศิลป์ ร้อยละ 92.98 หลักปัจจัยสันนิสสิตศีล ร้อยละ 94.74 การจัดกิจกรรม ร้อยละ 92.98 มีการแบ่งกลุ่ม ร้อยละ 85.96 มีการจัดสัมมนา ร้อยละ 87.72

ด้านมีการบรรยาย ร้อยละ 96.50 มีการใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัย ร้อยละ 96.50 มีการประเมินผล ร้อยละ 94.74

กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักปารีสูทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นภาพรวมทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.56, S.D. = 0.75$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การเสริมสร้างสุขภาพทางจิตภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.71, S.D. = 0.84$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อลำดับสูงที่สุด คือ ท่านมีมุทิตาต่อเพื่อนเวลาเพื่อนประสบผลสำเร็จ ($\bar{x} = 3.86, S.D. = 0.97$) รองลงมาคือ ท่านมีความรับผิดชอบเสมอเวลาได้รับงานมอบหมาย ($\bar{x} = 3.77, S.D. = 1.00$) ส่วนข้อที่ต่ำที่สุด คือ ท่านมีสติเวลาทำงานเสมอ ($\bar{x} = 3.56, S.D. = 0.91$)

2. เปรียบเทียบรูปแบบการใช้หลักปารีสูทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น ก่อนและหลังการทดลอง การทดสอบภาพรวมของรูปแบบการใช้หลักปารีสูทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นก่อนและหลังการทดลอง ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้สถิติ Pair t-test

การทดลอง	ก่อนการทดลอง		หลังการทดลอง		t	p-value
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
ด้านปาดิโมกขสังวรศีล	3.51	1.09	4.23	.77	-2.539	.020*
ด้านอินทริยสังวรศีล	3.62	.92	3.91	.67	-1.14	.265
ด้านอาชีพปารีสูทธิศิลป์	3.85	.91	3.55	.80	1.069	.299

การทดลอง	ก่อนการทดลอง		หลังการทดลอง		t	p-value
	\bar{x}	S.D.	\bar{x}	S.D.		
ด้านปัจจัยสันนิสสิตศิลป์	3.76	.84	4.06	.65	-.140	.178
ภาพรวมรูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น	3.69	0.90	3.94	0.52	-1.137	.270

* $P < .05$

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยรูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของชุมชนหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นได้พบประเด็นที่น่าสนใจหลายประเด็น จึงนำประเด็นเหล่านั้นมาอภิปรายผลดังนี้

1) รูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศิลป์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงในจังหวัดขอนแก่น ก่อนการทดลองสูงกว่าหลังการทดลองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หมายความว่าหญิงกลุ่มเสี่ยงมีการปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง มีการรักษาศีลห้าอันเป็นพื้นฐานของชีวิต และหลักมนุษยธรรม มีการสำรวมระวังอินทรีย์ของตนจากความชั่วร้ายต่างๆ ในเวลาเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น และถูกต้องด้วยกาย มีการเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ประกอบอาชีพที่สุจริต ซึ่งไม่เบียดเบียนใครแต่เป็นงานสร้างสรรค์เกื้อกูลและทำโดยซื่อตรงตามจุดหมายกับทั้งได้เป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตน มีการรู้ถึงประโยชน์หรือคุณค่าของปัจจัยสี่ด้วยปัญญาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ที่แท้จริงก่อนที่จะบริโภค เช่น ประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงของเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มคือเพื่อป้องกัน

อากาศร้อนหนาว และการรบกวนของแมลงและสัตว์ต่างๆ เป็นสอดคล้องกับงานของปัญญาเสนาภญา (2560, หน้า 75-84) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตให้มีความสุขตามหลักปัจจัยสันนิสสิตศิลป์ พบว่า ปัจจัยสันนิสสิตศิลป์คือ การพิจารณาปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ที่แท้จริงก่อนที่จะบริโภคโดยอาหารนั้นให้พิจารณาว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิต หากขาดอาหารแล้วต้องตายในที่สุด เครื่องนุ่งห่มนั้นให้พิจารณาว่ามีไว้เพื่อปกปิดร่างกายและช่วยป้องกันการรบกวนของแมลง สัตว์ต่างๆ และใช้หมั่นกันหนาว ที่อยู่อาศัยนั้นให้พิจารณาว่า มีไว้เพื่อพักผ่อนหลับนอนหลบแดดหลบฝนและป้องกันอันตรายจากสัตว์น้อยใหญ่ ยารักษาโรคนั้นให้พิจารณาว่ามีไว้เพื่อนำมารักษาในเวลาเจ็บไข้หรือป่วยเป็นโรคต่างๆ เท่านั้น

2. ด้านปาดิโมกขสังวรศีลก่อนและหลังการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หมายความว่า หญิงกลุ่มเสี่ยงมีการปฏิบัติตามกฎระเบียบ กฎหมาย และมีการปฏิบัติธรรมรักษากายวาจาให้เรียบร้อยขยันหมั่นเพียร

ในการเสริมสร้างสุขภาพทางกาย ทางจิตทางปัญญา และทางสังคม คือ โดยภาพรวมก็คือ ปฏิบัติตามระเบียบทางสังคมหรือกติกาของชุมชนเพื่อให้เกิดความถูกต้องดีงามโดยถือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตนเพื่อให้วิถีชีวิตร่วมกันนั้น เป็นเครื่องเอื้อโอกาสในการก้าวสู่จุดหมายของการพัฒนาชีวิตโดยมีตนเองเป็นส่วนร่วมในการสร้างสภาพเอื้อโอกาสนั้น อีกอย่างหนึ่งนอกจากจะให้ตนเองมีความสุขแล้วยังส่งผลต่อองค์กรและสังคมอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของสายสมร นาคลดดา, พระราชปริยัติกวี (สมมาปญโญ) และบุญเลิศ โอธสุ (2561, หน้า 161-173) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการประยุกต์ใช้ภิกขุปาฏิโมกข์เพื่อการบริหารองค์กรแนววิถีพุทธ พบว่า 1) การบริหารงานคณะสงฆ์ด้วยพระธรรมวินัยเป็นรูปแบบการบริหารงานต้นแบบที่ทรงประสิทธิภาพยิ่งของพระพุทธเจ้า ภิกขุปาฏิโมกข์อันประกอบด้วยศีลของภิกษุ 227 ข้อ นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารงานคณะสงฆ์ให้มีการประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันภิกขุปาฏิโมกข์มีสาระสำคัญ โดยนัยสงเคราะห์ลงในกรอบไตรสิกขาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดกรอบปฏิบัติเพื่อการบริหารองค์กรการทำงานของคฤหัสถ์ตามแนววิถีพุทธที่เป็นรูปธรรมอันมีจุดมุ่งเน้นที่การสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมและสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลและองค์กร 2) การประยุกต์ใช้ภิกขุปาฏิโมกข์มีแนวทางการปฏิบัติที่มีรากฐานมาจากศีลอันเป็นความดีงามด้านความประพฤติที่ครอบคลุม 3 มิติคือ สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมาภิมันตะ (การงานชอบ) และสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) รูปแบบการประยุกต์

ใช้ภิกขุปาฏิโมกข์เพื่อการบริหารองค์กรการทำงานแนววิถีพุทธของคฤหัสถ์พิจารณาจากหลักการสาระสำคัญและวิธีการของภิกขุปาฏิโมกข์เป็นหลัก ดังนี้คือ (1) ประยุกต์ใช้หลักการของภิกขุปาฏิโมกข์ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของหมู่คณะเพื่อการจัดวางโครงสร้างองค์กรการทำงานที่เข้มแข็ง (2) ประยุกต์ใช้สาระสำคัญของภิกขุปาฏิโมกข์ที่สงเคราะห์ลงในกรอบไตรสิกขาเป็นกรอบในการบริหารคนให้มีความคุณธรรมในการทำงาน และ (3) ประยุกต์ใช้วิธีการของภิกขุปาฏิโมกข์ที่เน้นความพร้อมเพรียงและความมีเอกภาพของหมู่คณะเพื่อบริหารงานองค์กรที่สร้างจริยธรรมและสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่คณะโดยมุ่งผลลัพธ์ในเชิงบูรณาการให้เกิดองค์กรการทำงานตามแนววิถีพุทธที่มีศีลระดับวินัยและศีลระดับธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการบริหารคนและบริหารงานที่คำนึงถึงประโยชน์สุขและสามัคคีธรรมของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

3. ด้านอินทริยสังวรศีล ก่อนและหลังการทดลองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หมายความว่า การใช้หลักศีลคือการสำรวมระวังไม่ให้อาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง 6 ที่เกิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจในการเสริมสร้างสุขภาพทางกาย ทางจิตทางปัญญา และทางสังคมนั้นก็คือ การสามารถใช้ความรู้หรือสติปัญญาในการยับยั้งหรือห้ามสิ่งที่ไม่ดีในเวลาเห็นรูปด้วยตา เป็นต้น หากสามารถทำได้จะทำให้เกิดความรู้และความดีสามารถสร้างความผาสุกตามสมควรแก่เหตุปัจจัย และหากสามารถพัฒนาต่อยอดจะทำให้มีความเป็นอิสระพ้นจากทุกข์ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ

พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (2555, หน้า 28) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาวินัยของชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข พบว่า อินทรีย์สังวรศีลนั้น เป็นศีลที่ละกิเลสของผู้กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ มีสติในการเห็นได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้ถูกต้อง และรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ อันเป็นสภาพที่เกิดกับใจในขณะที่มีสติสงบรู้ตัวทั่วพร้อมสำรวมระวังในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ นั่นก็คือ กำลังมีสติอยู่สงบสำรวมระมัดมัน้อยู่ ดังนั้นขณะนั้นๆ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ก็เกิดไม่ได้จึงนับว่า เป็นกุศลเป็นกรรมดีบุคคลใด เพียรพยายามสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 หรือสำรวมกาย วาจาและสำรวมใจอย่างมีสติเช่นนี้อยู่เป็นนิจสันทิ ก็เรียกได้ว่ากำลังสะสมทางไปสู่การเกิดปัญญา สุขการพ้นทุกข์ให้ยิ่งขึ้นไป

4. ด้านอาชีวปาริสุทธิศีล ก่อนและหลัง การทดลองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 หมายความว่า การใช้หลักเลี้ยงชีวิต โดยทางที่ชอบไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต ในการส่งเสริมสุขภาพทางกายทางจิตทางปัญญา และทาง สังคมก็คือ หลักสัมมาชีพหรือการมีอาชีพชอบ นั้นเอง ซึ่งสัมมาชีพนั้นจะทำหน้าที่ให้ได้ผลสมตาม วัตถุประสงค์ของอาชีพไม่ให้อาชีพของเราไป ก่อการเบียดเบียนเกิดโทษเกิดความเดือดร้อนแก่ ผู้ใดหรือทำให้สังคมเสื่อมเสียและไม่ทำให้ตัวเอง สูญเสียหรือเสื่อมจากการพัฒนาทั้งการพัฒนา ตนเอง องค์กร และสังคมไปตามลำดับ หลักการ โดยทั่วไปของสัมมาชีพก็คือ การประกอบอาชีพ ที่สุจริตนั่นเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามิตร จิตฺตปญฺโญ (พระมหามิตร จิตฺตปญฺโญ, 2561, หน้า

212-221) ได้ทำวิจัยเรื่อง ประเด็นข้อถกเถียง และการตีความปาริสุทธิศีลในพระพุทธศาสนา พบว่า อาชีพปาริสุทธินั้นต้องเป็นสัมมาชีพคือ มีอาชีพที่สุจริต (สัมมาอาชีพะ) และไม่หลอกลวง คนอื่นเลี้ยงชีวิต (อนเนสนา) โดยได้มองอาชีพปาริสุทธิ ออกเป็นสองความหมายคือ 1) อาชีพะแบบธรรมดา หมายเอาอาชีพะที่นิยมว่าต้องถือกันทั่วไปในฐานะ เป็นบัญญัติที่บังคับให้ถือโดยตรงไม่ว่าจะเป็นพวก ที่เป็นมิจฉาชีพเพราะเป็นการล่อลวงโดยอ้อมจนได้ มาบริโภคและไม่ได้บัญญัติห้ามไว้เป็นสิกขาบท โดยตรงพวกหนึ่งและพวกที่พระผู้พระภาคเจ้า บัญญัติห้ามตั้งเป็นสิกขาบทขึ้นไว้ทั้งในและนอก พระปาติโมกข์ 2) อาชีพะที่ขูดเกลาย่างยิ่งหมาย เอาจำพวกที่หนักไปทางหลักธรรมมากกว่าวินัย หรือศีลดังมีตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวในวิจัยฉบับ สมบูรณ์ตอนหนึ่งว่า “อาชีพะที่ปาริสุทธิ” คือแสวงหา ที่ปาริสุทธิการเลี้ยงชีวิตที่ปราศจากมิจฉาชีพ ถ้าพิจารณาให้ดีอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่าอาชีพะ ที่ถูกขูดเกลานี้เป็นการบริโภคที่กำหนดรู้ถึงคุณภาพ และบริบทแห่งการถวายในประเด็นนี้ การพิจารณา การบริโภคโภชนาที่รู้ที่อยู่ว่าทายกนำมาถวายด้วยความป้อยอให้รักใคร่สนิทสนมหรือด้วยความหลง บุญเมาสวรรค์จนเป็นญาณวิปยุตต์ไม่ประกอบด้วย ธรรมแท้ถ้ารับและบริโภคลงไปก็อาจจัดอยู่ใน ประเภทมิจฉาชีพได้ด้วยเช่นกัน

5. ด้านปัจจัยสันนิสฺสิตศีล ก่อนและหลัง การทดลองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 หมายความว่า การใช้หลักรู้จักใช้สอย และบริโภคปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและ ประโยชน์ของสิ่งนั้นในการส่งเสริมสุขภาพทางกาย

ทางจิตทางปัญญา และทางสังคมคือรู้จักว่าอะไรคือคุณค่า อะไรคือประโยชน์ที่แท้จริงของปัจจัยสี่หรือวัตถุนั้น หากเรารู้จักแล้วจะทำให้เราใช้จ่ายอย่างเหมาะสมตามความจำเป็นและตามฐานะของตน สอดคล้องกับงานวิจัยของปัญญา เสนงูญา (2560, หน้า 75-84) ได้ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาชีวิตให้มีความสุขตามหลักปัจจัยสี่นิสสิตศีล ผลการศึกษาพบว่า วิธีที่จะทำให้เกิดผลอย่างแท้จริงด้านปัจจัยสี่นิสสิตศีลก็คือ 1) หลักการคือให้พิจารณาก่อนการใช้สอยวัตถุนั้นของปัจจัย 4 ที่เกี่ยวข้องเป็น 2 ลักษณะคือ คิดถึงประโยชน์ทางตรงและความจำเป็น วิธีการคือ ให้คิดถึงคุณค่าของวัตถุที่จะใช้สอยว่าเกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใดสำหรับความจำเป็นในการบริโภคใช้สอยเช่นการเลือกซื้อนาฬิกาข้อมือจะต้องพิจารณาถึงประโยชน์ของนาฬิกาคือ อยู่ที่ความเที่ยงตรงแม่นยำในการบอกเวลา เป็นต้น

6. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะและข้อค้นพบจากการวิจัยสามารถสรุปผลได้เป็น 2 ระดับ คือ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ รวมถึงข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 จากผลการวิจัยที่พบว่า การใช้หลักปารีสุทธิศีลในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น โดยรวมอยู่ในระดับมาก ดังนั้นเจ้าของกิจการ ผู้ประกอบการหรือผู้เกี่ยวข้องควรรักษามาตรฐานของศีลทั้ง 4 คือหลักปาติโมกขสังวรศีล หลักอินทริยสังวรศีล

หลักอาชีวนิสิกขาศีล และหลักปัจจัยสี่นิสสิตศีลนี้ไว้และส่งเสริมให้ดีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม หากสามารถนำหลักธรรมมาบรรจุไว้กฎหรือระเบียบของสถานประกอบการยิ่งเป็นการดีเพราะจะเป็นประโยชน์แก่ทั้งนายจ้าง ลูกจ้าง และลูกค้าย หากสถานประกอบการได้รับความไว้วางใจจากลูกค้ายแล้ว ผลกำไรย่อมตามมาในที่สุด

1.2 จากผลการวิจัยที่พบว่า การใช้หลักปารีสุทธิศีลในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น บางข้ออยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยค่อนข้างต่ำกว่าข้ออื่น ผู้ประกอบการหรือผู้เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมการพัฒนาหลักปารีสุทธิศีลมาใช้ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงทั้งทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

1.3 ด้านปาติโมกขสังวรศีล พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังนั้นเจ้าของสถานประกอบการควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเพื่อให้หญิงกลุ่มเสี่ยงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปาติโมกขสังวรศีลมากยิ่งขึ้น เช่น จัดอบรมเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือจัดให้มีกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มมากขึ้น

1.4 ด้านอินทริยสังวรศีล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังนั้น เจ้าของสถานประกอบการควรส่งเสริมให้หญิงกลุ่มเสี่ยงรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ดี อะไรเป็นอกุศล เมื่อรู้ดังนั้นแล้วจะได้หลีกเลี่ยงและสำรวมระวังมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ความรู้ว่าจะอะไรดีไม่ดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแต่ละบุคคลเมื่อสามารถปฏิบัติตามได้สุขภาพก็จะเกิดขึ้นตามมา

1.5 ด้านอาชีพปาริสุทธิศีลโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังนั้น เจ้าของสถานประกอบการควรส่งเสริมให้หญิงกลุ่มเสี่ยงเห็นโทษของการประกอบกิจการที่ไม่ดีที่เป็นทุจริตอันจะส่งผลที่ไม่ดีอย่างต่ำทำให้ตนเองโดนว่ากล่าวตักเตือนปรับเงินเดือน อย่างกลางร้านอาจจะมีลูกค้าลดลงมีผลต่อรายรับ อย่างสูงอาจจะถูกจับปรับโทษทางกฎหมายบ้านเมือง ดังนั้น การรู้ว่าอะไรเป็นทุจริตอะไรเป็นมิจฉาชีพจึงเป็นสิ่งที่ดี

1.6 ด้านปัจจัยสันนิสสิตศีลโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังนั้นเจ้าของสถานประกอบการควรมีการส่งเสริมหรือให้รางวัลกับพนักงานหรือลูกจ้างที่มีการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ประหยัด และเห็นคุณค่าของวัตถุสิ่งของต่างๆ โดยเฉพาะการใช้เงินให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตมากที่สุด รู้ว่าเรากำลังทำหน้าที่อะไร ที่สำคัญสอนให้รู้จักการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักประมาณตนพอใจในสิ่งที่ตนเองมี ส่งเสริมให้มีนิสัยรู้จักการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ ไม่ใช่จ่ายแบบสุร่ยสุร่าย มีจิตสาธารณะ และทำประโยชน์ต่อสังคม เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

จากการค้นพบของการวิจัยครั้งนี้ ควรพิจารณาประเด็นต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นต่อไป

จากผลการวิจัยที่พบว่า หญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นมีการทำผิดหลักปาริสุทธิศีลทั้ง 4 ข้อ ได้แก่ ปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจจัยสันนิสสิตศีลนั้น

ทุกข้อล้วนแต่เกิดจากการขาดความรู้ ความเข้าใจในหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง ดังนั้น ผู้ประกอบการหรือเจ้าของกิจการควรจัดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้ และแนวทางปฏิบัติตนอย่างถูกต้องในการปฏิบัติงานซึ่งการเกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปฏิบัติทั้งสี่ข้อนั้นล้วนแล้วแต่ลงผลต่อทั้งต่อตนเอง และเจ้าของกิจการ สิ่งสำคัญจะทำให้เกิดรายได้ขึ้นในพื้นที่ (จังหวัดขอนแก่น) ยิ่งหากมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว สถานประกอบการเป็นที่รู้จักเพราะคุณภาพ ยิ่งทำให้เศรษฐกิจภายในจังหวัดมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น และจะส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับสูงขึ้นไป

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยการเสริมสร้างสุขภาพด้วยหลักปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น มีข้อจำกัดบางประการที่ไม่สามารถศึกษาให้ครบทุกแง่มุมได้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอให้ผู้สนใจได้วิจัยต่อยอดจากการวิจัยเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

3.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างสุขภาพด้วยหลักปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยงในอำเภออื่นๆ

3.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการนำหลักปาริสุทธิศีลเพื่อแก้ปัญหาชีวิตสำหรับประชาชนทั่วไปในจังหวัดขอนแก่น

3.3 จากการวิจัยมีผลข้อหนึ่งในหลักอาชีวปาริสุทธิศีลมีค่าเฉลี่ยในระดับปานกลาง ดังนั้น ควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างสุขภาพด้านหลักอาชีวปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

งานวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างสุขภาพด้วยหลักปาริสุทธิศีลสำหรับหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2562 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาารูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิ

ศีลในเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่น งานวิจัยนี้มีประโยชน์ทำให้รูปแบบการใช้หลักปาริสุทธิศีลในเสริมสร้างสุขภาพของหญิงกลุ่มเสี่ยงในจังหวัดขอนแก่นเพื่อให้หญิงกลุ่มเสี่ยงมีการพัฒนา มีวิถีชีวิตตามแบบปาริสุทธิศีลในทางที่ดีขึ้น ทำให้เกิดองค์ความรู้ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

จังหวัดขอนแก่น. (2562). *สรุปข้อมูลแผนพัฒนาจังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. 2561-2564*. เข้าถึงได้จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER28/DRAWER042/GENERAL/DATA0000/00000140.PDF>

ไทยรัฐออนไลน์. (2561). *บุกจับสถานบันเทิงในจังหวัดขอนแก่น*. เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/northeast/>

- นาคพล เกินชัย. (2559). วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสม: วิธีวิทยาการวิจัยแบบที่สาม. *วารสารวิชาการธรรม
ทรรศน์*, 16(2), 287-314.
- ปัญญา เสนงา. (2560). การพัฒนาชีวิตให้มีความสุขตามหลักปัจจัยสันนิสตีลศีล. *วารสารพุทธศาสตร์*,
1(2), 75-84.
- พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร. (2555). *การศึกษาวินัยชาวพุทธเพื่อการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข*. (วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามิตร จิตปญฺโญ. (2561). ประเด็นข้อถกเถียงและการตีความปาริสุทธิศีลในพระพุทธศาสนา.
วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 18(1), 212-221.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2562). *แผนกลยุทธ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระยะ 10 ปี*
(พ.ศ. 2556-2565). เข้าถึงได้จาก www.mbu.ac.th
- วิกิพีเดีย. (2561). *ข่าวสารจังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2560*. วันที่สืบค้น 3 มิถุนายน 2562, จาก [https://
th.wikipedia.org/wiki](https://th.wikipedia.org/wiki)
- สายสมร นาคลดดา, พระราชปริยัติกวี (สมมาปญฺโญ) และบุญเลิศ โอฐสุ. (2561). รูปแบบการประยุกต์ใช้
ภิกขุปาฏิโมกข์เพื่อการบริหารองค์กรแนวพุทธวิถี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 6(1), 161-173.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2550). *พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทาน
ปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยมหิดล*. เข้าถึงได้จาก <https://www.thaihealth.or.th/Content>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่ 12*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2554). *นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติฉบับที่ 8 พ.ศ.
2555-2559*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.